

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

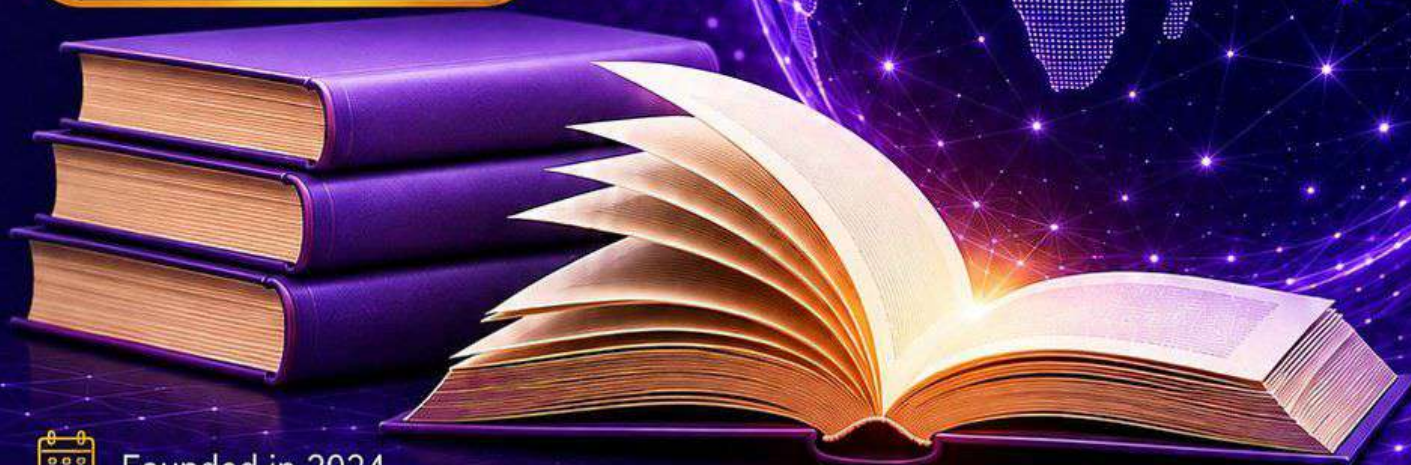
IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 8

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

INGLIZ VA O'ZBEK XALQ TABOBATI TERMINOLOGIYASIDA TARJIMA STRATEGIYALARI VA EKVIVALENTLIK MUAMMOLARI

Kodirova Maftunabonu Muhammadqobul qizi

Andijon davlat tibbiyot instituti akademik litseyi, o'qituvchi.

e-mail: maftunabonukodirova@webster.edu ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4432-0217>

Annotatsiya.

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi xalq tabobati terminologiyasini tarjima qilishda yuzaga keladigan lingvistik va madaniy muammolar tadqiq etiladi. Rasmiy tibbiy terminologiyadan farqli ravishda, xalq tabobatiga oid birliklar milliy tajriba, urf-odat va an'analar bilan chambarchas bog'liqdir. Tadqiqotda terminlarning ekvivalentlik darajalari tahlil qilinib, optimal tarjima strategiyalari hamda tavsifiy tarjima usullarining samaradorligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: xalq tabobati terminologiyasi, tarjima usullari, ekvivalentlik, lakuna, tibbiy tarjima, ingliz tili, o'zbek tili.

СТРАТЕГИИ ПЕРЕВОДА И ПРОБЛЕМЫ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ В АНГЛИЙСКОЙ И УЗБЕКСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЫ

Кодирова Мафтунабону Мухаммадқобул қизи

Академический лицей Андижанского государственного медицинского института, преподаватель.

Аннотация.

В статье исследуются лингвистические и культурные проблемы, возникающие при переводе терминологии народной медицины в английском и узбекском языках. В отличие от официальной медицинской терминологии, единицы народной медицины тесно связаны с национальным опытом, обычаями и традициями. В исследовании анализируются уровни эквивалентности терминов и научно обосновывается эффективность оптимальных переводческих стратегий и методов описательного перевода.

Ключевые слова: терминология народной медицины, способы перевода, эквивалентность, лакуна, медицинский перевод, английский язык, узбекский язык.

TRANSLATION STRATEGIES AND EQUIVALENCE PROBLEMS IN ENGLISH AND UZBEK FOLK MEDICINE TERMINOLOGY

Kodirova Maftunabonu Muhammadqobul qizi

Academic Lyceum of Andijan State Medical Institute, Teacher.

Abstract.

This article examines the linguistic and cultural challenges involved in translating folk medicine terminology between English and Uzbek. Unlike standardized medical terminology, folk medicine terms are closely associated with national experience, customs, and traditions. The study analyzes different levels of terminological equivalence and provides a scholarly justification for the effectiveness of appropriate translation strategies and descriptive translation methods.

Keywords: folk medicine terminology, translation methods, equivalence, lexical gap, medical translation, English language, Uzbek language.

Kirish. Insoniyat jamiyatining taraqqiyoti jarayonida axborot va bilimlar almashinuvini ta'minlashda terminologiya, xususan, tibbiy terminologiya alohida strategik ahamiyatga ega. Aniq fanlar va rasmiy tibbiyot sohasida tushunchalarning bir qiymatli bo'lishi hamda ularning xalqaro miqyosda unifikatsiyalashuvi yetakchi o'rin tutadi. Mashhur terminolog olim E. Vyuster (Eugen Wüster) tomonidan asos solingan Umumiy terminologiya nazariyasiga ko'ra, terminlar muayyan tushunchalar tizimida aniq semantik chegaraga ega bo'lgan va bilimlar uzatilishini ta'minlaydigan lingvistik birliklar sifatida talqin etiladi [6; B. 281–306]. Zamonaviy ilmiy tibbiyot terminologiyasining taxminan 75 foizi yunon va lotin tillaridagi o'zak, prefiks hamda suffikslar negizida shakllangan bo'lib, bu holat professional muloqotda terminologik bir xillik va xalqaro tushunarlilikni kafolatlaydi [3].

Biroq xalq tabobati terminologiyasi ilmiy-akademik tibbiyot terminologiyasidan o'zining shakllanish manbalari, semantik tuzilishi va lingvokulturologik xususiyatlari bilan tubdan farq qiladi. Xalq tabobati muayyan etnosning ko'p asrlik tarixiy tajribasi, an'anaviy davolash usullari, empirik bilimlari, diniy-e'tiqodiy tasavvurlari va fitoterapevtik qarashlarini o'zida mujassam etadi. Shu sababli xalq tabobati leksikasida milliy-madaniy bo'yoqqa ega bo'lgan, boshqa tillarda to'g'ridan-to'g'ri konseptual yoki leksik muqobiliga ega bo'lmagan so'z va iboralar ko'p uchraydi [2].

Ingliz va o'zbek tillaridagi xalq tabobati terminlarini o'zaro tarjima qilish jarayonida tarjimonlar semantik

nomutanosiblik, lakunarlik va madaniy spetsifiklik kabi jiddiy lingvistik to'siqlarga duch kelishadi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi ingliz va o'zbek tillaridagi xalq tabobati terminlarini qiyosiy-tipologik jihatdan o'rganish, ulardagi ekvivalentlik darajalarini aniqlash hamda madaniy-spetsifik birliklarni yetkazib berishda eng samarali tarjima strategiyalarini belgilashdan iboratdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotning nazariy-metodologik asosini terminologiya nazariyasi, tarjima nazariyasidagi ekvivalentlik konsepsiyalari hamda lakunologiya ilmi tashkil etadi. E. Vyusterning terminologik nazariyasi ilmiy va texnik matnlarda tushunchalarning tizimligi hamda bir ma'noliligini birinchi o'ringa qo'ygan bo'lsa-da [9], M. T. Kabre (M. T. Cabré) va R. Temmerman kabi zamonaviy tadqiqotchilar terminologiyani faqatgina texnik vosita emas, balki jonli muloqot va sotsiokognitiv hodisa sifatida baholash zarurligini ilgari suradilar [2; 7]. Xalq tabobati terminlari darslik va lug'atlarda qat'iy me'yorlashtirilmagani sababli, ularni o'rganishda sotsiokognitiv va lingvokulturologik yondashuv ustuvor hisoblanadi.

Tarjima nazariyasida ekvivalentlik masalasiga bag'ishlangan fundamental qarashlar E. Nida, M. Beyker (M. Baker), P. Nyumark (P. Newmark) hamda J. P. Vine va J. Darbelne (J. P. Vinay & J. Darbelnet) asarlarida o'z aksini topgan. E. Nida formal va dinamik ekvivalentlikni farqlab, madaniy spetsifik matnlarni tarjima qilishda kitobxonga xuddi manba til vakilidek ta'sir o'tkazuvchi dinamik ekvivalentlikdan foydalanish maqsadga muvofiqligini ko'rsatib beradi [5]. M. Beyker esa ekvivalentlikning leksik, grammatik, matniy va pragmatik darajalarini tadqiq etib, lug'aviy ma'noni qayta yaratish bilan birga madaniy konnotatsiyani saqlash muhimligini ta'kidlaydi [1; B. 15–45]. P. Nyumark madaniy lakunalarini bartaraf etishda gibrid tarjima usullari — tavsifiy tarjima, transliteratsiya va funksional ekvivalentlikdan foydalanishni taklif etadi [4].

Tadqiqotda qiyosiy-tipologik, deskriptiv va sifat tahlili (qualitative analysis) usullaridan foydalanildi. Xalq tabobati va etnomeditsinaga oid manbalardan ingliz va o'zbek tillaridagi 20 ta tayanch termin saralab olindi. Har bir termin uchta asosiy mezon bo'yicha tahlil qilindi: 1) konseptual-semantik ma'nosi; 2) ekvivalentlik darajasi (to'liq, qisman, nol ekvivalentlik); 3) qo'llanilgan tarjima usuli (to'g'ridan-to'g'ri tarjima, tavsifiy tarjima, o'zlashma, moslashtirish va h.k.). Maqolani tayyorlash va terminologik ma'lumotlarni tahlil qilish jarayonida sun'iy intellekt vositalaridan strukturaviy va stilistik tahrir uchun foydalanilgan bo'lib, olingan ilmiy natijalar va xulosalarning haqqoniyliги uchun muallif shaxsan javobgardir.

MUHOKAMA

O'tkazilgan qiyosiy tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, ingliz va o'zbek tillaridagi xalq tabobati terminlari o'rtasida mutlaq ekvivalentlik asosan universal botanik obyektlar hamda umumiy kasallik nomlarida kuzatiladi. Madaniy-tarixiy tajriba va milliy e'tiqodlar bilan bog'liq bo'lgan terminlarda esa semantik uzilishlar va lakunalar ustuvorlik qiladi.

Tadqiqot davomida aniqlangan 20 ta xalq tabobati terminining qiyosiy-tarjimaviy tahlili quyidagi 1-jadvalda batafsil keltirilgan:

1-jadval. Ingliz va o'zbek tillaridagi xalq tabobati terminlari va ularning tarjima ekvivalentlari tahlili

№	O'zbekcha termin	Inglizcha ekvivalenti	Tarjima strategiyasi	Ekvivalentlik muagmosi / Turi
1	Tabib	Traditional healer	Tavsifiy tarjima	Aniq to'g'ridan-to'g'ri ekvivalent yo'qligi
2	Xalq tabobati	Folk medicine	Funksional ekvivalent	Qisman ekvivalentlik
3	Dam solish	Healing prayer / Ritual chanting	Tavsifiy tarjima	Lingvomadaniy spetsifiklik
4	Isiriq tutatish	Burning harmal / Fumigation with wild rue	O'zlashma + tavsifiy tarjima	Madaniy lakuna
5	Shifobaxsh giyoh	Medicinal herb	Funksional ekvivalent	Qisman ekvivalentlik
6	Sumalak bilan davolash	Treatment with sumalak	Transliteratsiya / Borrowing	Konseptual va madaniy uzilish
7	Qon oldirish	Bloodletting / Hijama	To'g'ridan-to'g'ri tarjima	To'liqga yaqin ekvivalentlik

№	O'zbekcha termin	Inglizcha ekvivalenti	Tarjima strategiyasi	Ekvivalentlik muagmosi / Turi
8	Momoqaymoq	Dandelion	To'g'ridan-to'g'ri botenik ekvivalent	To'liq ekvivalentlik
9	Zubturum	Plantain herb	Funksional ekvivalent	Terminologik variantdorlik
10	Andiz	Elecampane	Botanika ekvivalenti	Cheklangan tanilish darajasi
11	Tabiblik	Traditional healing practice	Tavsifiy tarjima	Konseptual lakuna
12	Damchi	Faith healer	Funksional ekvivalent	Qisman ekvivalentlik
13	Ko'z tegishi	Evil eye	Madaniy ekvivalent	Pragmatik tafovutlar
14	Talisman taqish	Wearing an amulet	Tavsifiy tarjima	Semantik spetsifiklik
15	Jigar xastaligi	Liver disease	To'g'ridan-to'g'ri tarjima	To'liq ekvivalentlik
16	Shamollash	Common cold	Funksional ekvivalent	Semantik va konseptual qoplashuv
17	Dorivor o'simlik	Medicinal plant	To'g'ridan-to'g'ri tarjima	To'liq ekvivalentlik
18	Qoqi o't	Coltsfoot	Funksional ekvivalent	Mahalliy leksik variantdorlik
19	Yalpiz	Mint	To'g'ridan-to'g'ri botanik ekvivalent	To'liq ekvivalentlik
20	Moychechak	Chamomile	To'g'ridan-to'g'ri botanik ekvivalent	To'liq ekvivalentlik

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, *tabib*, *dam solish*, *isiriq tutatish* va *sumalak bilan davolash* kabi o'zbek xalqining milliy-madaniy va ruhiy tajribasiga xos bo'lgan tushunchalar ingliz tilida bir so'zli ekvivalentga ega emas [1; 8]. Masalan, *tabib* so'zi ingliz tilidagi *doctor* yoki *physician* tushunchalaridan farq qilib, an'anaviy empirik bilimlar egasi hisoblanadi. Shu sababli uni *traditional healer* tarzida tavsifiy tarjima qilish mazmunni aniqroq yetkazadi [4]. *Isiriq tutatish* birligi esa nafaqat mikroblarga qarshi vosita, balki madaniy-marosimiy vosita bo'lgani uchun *burning harmal* (*Peganum harmala*) yoki *fumigation with wild rue* ko'rinishida izohli tarjima usulini talab qiladi [5].

NATIJALAR

O'tkazilgan amaliy tahlil va nazariy umumlashtirishlar natijasida quyidagi ilmiy natijalarga erishildi:

1. **To'liq ekvivalentlik ulushi:** Tahlil qilingan terminlarning taxminan 25–30 foizini to'liq ekvivalentli birliklar tashkil etadi. Bular asosan fitonimlar (*moychechak* — *chamomile*, *yalpiz* — *mint*) va umumiy anatomik-patologik tushunchalardir (*jigar xastaligi* — *liver disease*) [3].

2. **Qisman ekvivalentlik va lakunalar:** Terminlarning 70 foizdan ortig'i qisman ekvivalentlik va nol ekvivalentlik (lakunadorlik) xususiyatiga ega. Bunga sabab xalq tabobatining milliy mentalitet, geografik muhit va Sharq tabobati an'analari bilan chambarchas bog'liqligidir [2; 7].

3. **Optimal tarjima strategiyalari:** Lakunar va madaniy-spetsifik terminlarni ingliz tiliga yetkazishda *tavsifiy tarjima (descriptive translation)* va *transliteratsiya hamda izoh aralashmasi (borrowing + description)* eng samarali usullar ekani isbotlandi. Bu usullar manba tili madaniyatining o'ziga xosligini va semantik aniqlikni saqlashga xizmat qiladi [4; 8].

XULOSA

Ushbu tadqiqotda ingliz va o'zbek tillaridagi xalq tabobati terminologiyasining tarjima xususiyatlari hamda ekvivalentlik muammolari atroflicha o'rganildi. Izlanishlar shuni ko'rsatdiki, xalq tabobati leksikasi o'zining madaniy va konseptual xilma-xilligi bilan ilmiy tibbiyot terminologiyasidan ajralib turadi. Madaniy tafovutlar hamda semantik lakunalar xalq tabobati terminlarini tarjima qilishda asosiy to'siq hisoblanadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, botanik va rasmiy tibbiy tushunchalar to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentlar orqali o'girilsa-da, milliy-madaniy xarakterdagi so'zlarni tarjima qilishda tavsifiy tarjima, funksional moslashtirish hamda transliteratsiya usullarini majmuaviy qo'llash lozim. Xalq tabobati terminlarini muvaffaqiyatli tarjima qilish tarjimondan nafaqat yuqori lingvistik va terminologik kompetensiyani, balki chuqur etnomadaniy va kognitiv bilimlarni ham talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Трубецкой Н. С. *Основы фонологии* / пер. с нем. А. А. Холодовича; под ред. С. Д. Кацнельсона; послесл. А. А. Реформатского. – Москва: Издательство иностранной литературы, 1960. – 372 с.
URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01008458986>
2. Jakobson R. *Shifters, Verbal Categories, and the Russian Verb*. – Cambridge, MA: Russian Language Project, Department of Slavic Languages and Literatures, Harvard University, 1957. – 14 p.
URL: <https://books.google.com/books?id=6RRgAAAAAAAJ>
3. Martinet A. La notion de neutralisation dans la morphologie et le lexique // *Travaux de l'Institut de Linguistique de l'Université de Paris*. – Paris: Klincksieck, 1957. – Vol. 2. – P. 7–11.
URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00437956.1967.11435461>
4. Baerman M., Brown D., Corbett G. G. *The Syntax-Morphology Interface: A Study of Syncretism*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – 281 p. – DOI: 10.1017/CBO9780511486234.
URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511486234>
5. Silverman D. *Neutralization*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2012. – 236 p. – DOI: 10.1017/CBO9781139013895.
URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139013895>
6. Филимонова Ю. В. *Системное исследование нейтрализации как явления языковой нормы в современном русском языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01*. – Ярославль, 2000. – 184 с.
URL: <https://cheloveknauka.com/sistemnoe-issledovanie-neytralizatsii-kak-yavleniya-yazykovoy-normy-v-sovremennom-russkom-yazyke>
7. Egamnazarova D. S. The Problem of the Semantic Composition of the Sentence // *Ilmiy xabarnoma*. – P. 126.